

מגדר ומיניות – מטפלים בפוגעים מינית ועובדי נוער ויחסם אל הפוגעים מינית

טליה אתגר, הדס דולב

מנחם (2017), שהתמקד בעובדי נוער ברחוב, אומר:

“המניעים העיקריים של עובד הרחוב הם רגשיים ואידיאולוגיים. הוא רואה את עבודת הרחוב כעבודה דינמית ולא שגרתית ומוצא בה סיפוק, עניין, סקרנות, אפקטיביות גבוהה ומקום לתרום. הוא פועל מתוך חיבה לאוכלוסיית היעד, צמיחה מאתה אוכלוסייה, או משיכה לשהות בשטח. רבים מעובדי הנוער ברחוב חשים תחושת שליחות לצד ראייתם את העבודה כהזדמנות לפיתוח כישוריהם האישיים. אחרים מחפשים את עצמם תוך כדי הקשר עם הצעירים וכך מנסים להבין את עצמם, או שהגיעו לרחוב כחלק מהאקטיביזם החברתי שלהם”.

לפי דעתנו, ומתוך היכרותנו עובדי הנוער מתחומים שונים, תיאור זה מתאים לרובם ולא דווקא לעובדי הרחוב. מטפלים שמטפלים בקטינים שפגעו מינית באחרים הם בדרך כלל אנשים מבוגרים יותר, בעלי תואר שני לפחות, שבנוסף לכך התמחו בתחום המסוים של קטינים שפגעו מינית. רוב העובדים בתחום זה בעמותת עלם הם בעלי

נושא המין והמיניות מעסיק רבות את בני הנוער, ומכאן שגם את העובדים עם בני נוער. לשאלה האם למגדר יש תפקיד בשיח הזה ואם כן מהו, ניתן להתייחס בהיבטים רבים ושונים. המושג “הטמעת החשיבה מגדרית” (gender mainstreaming) מדבר על אסטרטגיות להשגת שוויון מגדרי, והשאלות שארגון ישאל את עצמו, וכך גם ארגון שמטפל בבני נוער, קשורות יותר לעיצוב מדיניות, לתקציבים ולשאלות כמו: האם יש שוני בצרכים של בנים ובנות? היש חוויות ייחודיות שיש עליהן את הדעת? חסמים? האם המרחב הטיפולי מעניק את אותה רמת שייכות לבנים ולבנות? האם ובמה שונה השיח עם נערים ועם נערות? ועוד.

השאלה “האם המגדר משפיע וכיצד” נדונה בספרות בעיקר לגבי המטופלים, אבל פחות לגבי המטפלים. מתוך עבודתנו בעמותת עלם (עמותת הנוער במצבי סיכון) עלתה השאלה לגבי ההשפעה של המגדר על עובדי הנוער, והיא מעסיקה אותנו. ובהיותנו חלק מתחום פגיעות מיניות בעמותת זו, אנו ניצבות מדי יום לפני השאלה לגבי השפעת המגדר שלי כמטפל או כמטפלת בעבודה הטיפולית עם פוגעים ונפגעים מינית. חיבור זה יעסוק אפוא בעיקר בשאלה של ההשפעה של המגדר על העובדים והעובדות עם בני הנוער (להלן: עובדי נוער), ועל המטפלים והמטפלות בקטינים שפגעו מינית.

עובדי נוער הם בדרך כלל אנשים צעירים בשנות העשרים לחייהם. הם עובדים עם בני נוער על בסיס של ידע שנרכש בתהליך הכשרה שיטתי ומתמשך. הם בעלי מקצוע, אך אינם מומחים ולא התמחו בתחום ידע צר. בדרך כלל הם אנשים בעלי תחושת שליחות ומחויבות ערכית לחינוך וטיפול בנוער במצוקה, ורובם אינם הורים עדיין. עובדי רחוב הם עובדי נוער שיוצאים לרחוב כדי לאתר בני נוער שזקוקים לעזרה ולעזור להם בדרכים שונות. בן

ד”ר טליה אתגר היא פסיכולוגית חברתית, מנהלת תחום פגיעות מיניות, עמותת עלם. מחלוצות העיסוק בתחום קטינים פוגעים מינית בארץ. הדס דולב היא קרימינולוגית קלינית.

אם לא צוין אחרת, כל הדוגמאות המובאות במאמר הן מעובדים של עמותת עלם, בשינוי פרטים מזהים.

הביעו חששות מהאפשרות שיהיו "תוקפים פוטנציאליים" (אתגר וודידזון-ערד, 1998).

אחד ההבדלים המהותיים בין עבודתם של עובדי הנוער עם תוקפים ובין טיפול בתוקפים הוא הבהירות של הסיטואציה בטיפול לעומת אי הבהירות שיכולה להיות בעבודת הנוער. כאשר מטופלים, בנים או בנות, מגיעים לטיפול ממוקד בפגיעה המינית שפגעו, הדבר נעשה לאחר שכבר היו דיונים בנושא. היה שיח על לקיחת אחריות, על התוצאות, הועבר חומר כתוב וברור בנושא, ולעיתים גם נעשה הליך משפטי. כלומר, נקודת הפתיחה עבור המטפל שצריך להתמודד עם המצב היא מוגדרת וברורה לכל הצדדים. משום כך קל יותר למטפל, ללא קשר למגדרו, להכיל את המקום התוקפני ואת המקום הקורבני. לעומת זאת, עובד הנוער על פי רוב מקבל חלקי מידע על המצב. לעיתים הוא שומע רק צד אחד, והוא מגיע למפגש עם היכרות מוקדמת של הפונה. כל אלה מקשים על ראייה ברורה ואובייקטיבית, ומאפשרים להשפעה המגדרית להיות נוכחת ומשפיעה על תפיסתם את המצב. דברים אלה עומדים למעשה בניגוד לדבריה של מקוויליאמס, שכן הסטינג הברור של ההליך הטיפולי מאפשר למטפל, ללא קשר למגדרו, להכיל גם עמדות אימהיות וגם עמדות אבהיות, בשונה מהמצב בפגישות עם עובדי נוער.

רועי סמנה (2016) משרטט את חווייתו של הגבר-המטפל בעולם הטיפולי האנליטי שעבר פמיניזציה. הוא מצביע על האתגרים הייחודיים העומדים לפניו, אתגרים הנובעים מהצורך לענות על מערכת הציפיות המגדרית, הסותרת לעיתים את מערכת הציפיות המקצועית. הוא מתייחס גם למשמעות המגדר בחדר הטיפול ומאפיין אספקטים גבריים ונשיים:

"ניתן לאפיין את הגברי כמתקשר לפנייה החוצה ואילו את הנשי לפנייה פנימה; את הגברי כמתקשר לגבולות, צורות והגדרות ברורות ואילו את הנשי לעמימות או לניזלות של גבולות, צורות והגדרות; את הגברי כמתקשר לחדירה ואת הנשי לקליטה (רצפטיביות); את הגברי כמתקשר לפירוק (דה-קונסטרוקציה) ואת הנשי להרכבה (קונסטרוקציה) וסינתזה; את הגברי כמתקשר להיפרדות ומובחנות ואת הנשי להכרה, אינטגרציה ואיחוד; את הגברי כמתקשר לאובייקטיביות וחשיבה ואת הנשי לסובייקטיביות ורגש; את הגברי כמתקשר לעשייה (doing) ואת הנשי להיות (being). בעינינו אין ספק כי איזון דיאלקטי בין הגברי והנשי נחוץ עבור התפתחות פסיכולוגית וכי בצורה מבודדת כל אחת מהאופניות עלולה להיות בעייתית" (סמנה, 2016).

הסמכות נוספות מעבר לתואר האקדמי (כגון מטפל משפחתי, בוגרי בית הספר לפסיכותרפיה וכיו"ב). כלומר רוב המטפלים המוסמכים נמצאים בשלבים מתקדמים של הקמת משפחה וחלק גדול מהם הורים בעצמם.

אחד ההבדלים המהותיים בין עבודתם של עובדי הנוער עם תוקפים ובין טיפול בתוקפים הוא הבהירות של הסיטואציה בטיפול לעומת אי הבהירות שיכולה להיות בעבודת הנוער

התמודדות עובדי הנוער והמטפלים עם נושא המיניות בכלל ופגיעות מיניות בפרט

אם ננסה לתאר את העמדה השכיחה שזיהינו בהתייחסותם של עובדי נוער לנושא של המין, מדובר ברתיעה והסתייגות בשל תחושת חודרנות למשהו אינטימי ופרטי. כשמדובר בפגיעות מיניות צוין גם הקושי במפגש האישי עם תכנים של קורבנות ותוקפנות. להתייחסויות אלה היו שותפים הן נשים והן גברים. הבדל בהתייחסות בין עובדי נוער לעובדות נוער מצאנו בעיקר בהזדהות יתר על פי המגדר. כלומר מצאנו נשים שהזדהו מאוד עם הפן הקורבני הן של נערות והן של גברים, ומתוך כך נקטו בגישה מכילה, מאפשרת, תומכת ולא שיפוטית. עובדי נוער לעומתן יכלו להזדהות יותר עם הבלבול ואי הבהירות שתוארו על ידי הנערים בסיטואציה. כפי שתיאר אחד מעובדי הנוער: "אני זוכר מה זה להיות בגיל 16 ולא לדעת מה מותר ומה אסור". ייתכן שזה ההסבר לכך שהעובדים הביעו גישה הגנתית מאוד כלפי הנערות, ובאמת אחד העובדים אמר: "אני יודע מה יכול לקרות..."

חיזוק לדברים אלה נמצא בדבריה של מקוויליאמס (McWilliams, 1991) שמבחינה בין עמדה אימהית שאותה היא מגדירה כהתמסרות (devotion) לבין עמדה אבהית שאותה היא מגדירה כיושרה (integrity). עמדה אימהית מתבטאת בהכלה, בקבלה ובנגישות לאורך זמן. עמדה אבהית מתבטאת בהעמדת גבולות ובהסתכלות עצמית חוזרת.

לגבי מטפלים בקטינים שפגעו מינית: נשים הביעו יותר חרדה וחשש מהיותן "קורבנות פוטנציאליים", וגברים

או מטפל שחשש שהנערים ישאלו אותו באופן ישיר על מערכות היחסים הזוגיות שלו.

בעבודת הנוער ראינו התייחסות הן של גברים והן של נשים לעניין זה. העובדים תיארו את התפיסות שלהם ואת החוויות שלהם אל מול סיטואציות מיניות. ראינו גילויים של פחד מצד העובדים. חשש ופחד ש"אם נדבר על זה" באופן גלוי אולי "נדפוק" את הילד? אולי נעביר איזו תחושה של סכנה שתפגע בביטחון שלו?

בעבודת הנוער ישנה חשיבות לצוות מעורב ומגוון. נערים ונערות שנפגשים עם צוותי נוער במרחבים שונים מגיעים עם סטריאוטיפים מגדריים ברורים. עצם הגיוון מאפשר שיח אחר ומציג לנערים תמונה אחרת. אנשי ניידת עלם, למשל, מתארים תמיד את המבט המופתע של הנערים כאשר "אישה" היא זו שנוהגת ברכב. צוותי הנוער בעמותת עלם תמיד מורכבים ממתנדבים אשר מגיעים מעולמות שונים. המפגש הלא פורמלי של הנערים עם אישה בתפקיד "גברי" לדעתם או גבר בתפקיד "נשי" כביכול מאפשר הזדמנות לניפוץ הסטריאוטיפ ולשיח

פתוח, כן ומאתגר על מגדר ומשמעויותיו עם הנערים. לתפיסות הסטריאוטיפיות של "גבריות" ו"נשיות" יש מקום נכבד בעבודה עם קטינים שתקפו מינית, כמו לעמדות בכלל (אתגר, 2009). החשיבות של ראיית התפקידים "האבהיים" ו"האימהיים" או ה"גבריים" וה"נשיים" של המטפלים כפי שיכולים להיתפס על ידי המטופלים מחד גיסא, ומודלינג שונה בזמן הטיפול מאידך גיסא, יכולים להוות כלי טיפולי מצוין לאוכלוסייה זו. זו גם אחת הסיבות שאת הקבוצות הטיפוליות מנחים בקו בצוותא אישה וגבר. לדוגמא, באחת הקבוצות הטיפוליות למתבגרים שתקפו מינית, והונחו על ידי ועל ידי העובד הסוציאלי של הכלא, עלה הנושא של "מקצועות נשיים וגבריים". העובד הסוציאלי, שכאמור היה אחד המנחים,

מעניין לראות כי דבריו עומדים בהלימה למה שתיארנו לגבי עובדי נוער ועובדות נוער ותפיסתם את הסיטואציה המינית.

הסטינג הברור של ההליך הטיפולי מאפשר למטפל, ללא קשר למגדרו, להכיל גם עמדות אימהיות וגם עמדות אבהיות, בשונה מהמצב בפגישות עם עובדי נוער

נשי וגברי בחדר הטיפול ובשטח

פוגל (2013) מצטטת את ג'ונלה בירד, מטפלת נרטיבית מאוסטרליה, שאומרת כי לרוב לא מדברים בטיפול כלל על כל נושא המגדר ועל דעותיהם של אנשים אלו ואחרים בנושא זה, וזאת על אף שמדובר בסוגיה שבהחלט משפיעה על העבודה הטיפולית. אם הנושא של המגדר לא יועלה על ידינו בשיחה הטיפולית, לפי בירד, הרי שאנחנו מביעים בעקיפין עמדה לפיה מדובר ב-"non-issue". בירד קובעת שעלינו לשאול את עצמנו איזה הקשר טיפולי יבנה סביבה שבה אפשר להביא נושאים של מגדר כמו גם נושאים של גיל, רקע תרבותי ומשפחתי ועוד. לכל אלה יש השפעה על האופן שבו נדבר עם אנשים, כיצד ניגש לנושאים שהם מעלים וכיוצא באלה, ולכן חשוב מאוד להפוך זאת לנושא גלוי בשיחה הטיפולית. אחד המרכיבים החשובים בהתייחסותנו למגדר היא הזהות המינית. כלומר:

"הזהות המינית היא חלק של כל אחד מאתנו: יש לנו רגשות, מחשבות ופנטזיות מיניות. המפגש עם עברייני המין מפגיש את המטפלים עם המיניות שלהם בצורה בוטה. המפגש עלול להעלות שאלות וחרדות שלא נשאלו קודם לכן. 'לי (המטפל) יש אותן פנטזיות כמו שלו (הנער) – מה זה אומר לגבי?' (אתגר ודוידזון-ערד, 1998, עמ' 15-16).

מעבודתנו אנו מכירות את החשש, הן של גברים והן של נשים, להעלות את הנושא של המגדר ומקום העובד במצבים אלו. לדוגמא: מטפלת בהריון שדיברה על כך שהיא פוחדת שהנערים מדמיינים אותה באקט המיני,

במיניות פוגעת הוא לחם חוקם היומיומי, לא יתקשו כלל להתמודד עם הנושא של "מין בריא". אבל מתברר שלא זה המצב. המטפלים חזרו והעלו את הקושי שלהם בכל פעם שנדרשת התייחסות למיניות בריאה. יום העיון היה תולדה של קושי זה ושל הצורך שהועלה על ידי המטפלים להתמודד איתו.

צילום: מרסלו לאובר

הדס נעמי אור

אנו מאמינים כי בתהליך הטיפול חייבים לא רק ללמד מה לא, אלא גם מה כן

בניגוד למה שתואר לעיל, בשיח הטיפולי, המצב שונה. בעבודה עם תוקפים מינית קיים בהחלט פן שיפטי ופרשנות של המטפל, והשיחה היא לא "בגובה העיניים". עובד נוער נוטה להתחבר יותר למשותף בינו ובין הפונה. הוא מאפשר לעצמו להיות במקום שיכול להזדהות ולתת עצות מעולמו האישי. לדוגמה, כשנערה בת 17 שיתפה עובדת נוער בת 26 לגבי החששות שלה בנוגע לדייט ראשון, העובדת יכלה להזדהות איתה, לספר לה על מצבים דומים שבהם היא התנסתה, ולהיות יחד איתה בחוויה שהיא לחם חוקם של רוב הצעירים והיא חוויה "טובה" ולא מאיימת, הן עבור הנערה והן עבור עובדת הנוער. בסטינג הטיפולי של עבודה עם תוקפים מינית השוני בין המטפל למטופל מודגש ומשמעותי, לכן כשהמטפל נדרש "לחזור" למשותף ביניהם, החוויה יותר מאיימת ופחות חיובית, שכן המטופל מתויג כתוקף מיני, והמטפל מהדהד בתוכו: ואיתו אני מזדהה? כפי שאמר אחד המטפלים, "אם לי יש אותן פנטזיות כמו שלו (המטופל), מה זה אומר עלי?" מנגנון ההרחקה אצל מטפלים בפוגעים מינית מוכר לנו

היה מאוד אהוב ומוערך על ידי האסירים. הוא היה בעיניהם "גבר, גבר". אבל כשדובר על מקצועות נשיים הייתה העבודה הסוציאלית אחד המקצועות ש"כיכבו" כמקצוע נשי. האסירים הכלילו ודיברו על "העובדות הסוציאליות האלה", וההתערבות היחידה שנדרשה בעניין אז הייתה "אתם יודעים מה המקצוע של ט'?"

קושי בתפיסת "מין בריא"

מצאנו כי לעובדי נוער קל יותר מאשר למטפלים בפוגעים מינית לעסוק בשיח על זוגיות, התפתחות מינית, חיזור בריא, מין בטוח, אינטימיות, זהות מינית ועוד. אבל הם מגלים קושי בראייה, בזיהוי ובשיח על מיניות פוגעת. ייתכן כי ההסבר לכך הוא שעובדי הנוער נפגשים בדרך כלל עם נוער שאינו מתויג כתוקף מינית. במקרים אלה קל יותר לנהל שיח על החלקים הנורמטיביים של אינטימיות ומיניות. זהו שיח בין צעירים המבוסס על דפוסי התקשורת בלתי פורמליים, לא שיפטיים ולא פרשניים, הרואה אחד את השני "בגובה העיניים". חשיבות השיח היא בכך שהוא מאפשר לבני הנוער לשתף ולהתייעץ לגבי ההתנהגות המינית הנורמטיבית.

לעומת זאת, למטפלים בפוגעים קל יותר מאשר לעובדי נוער לעסוק בשיח על מיניות פוגענית אך קשה יותר לעסוק במין בריא. חלק אינטגרלי מכל טיפול בפוגע מינית כולל את התייחסות ל"מין בריא". אנו מאמינים כי בתהליך הטיפול חייבים לא רק ללמד מה לא, אלא גם מה כן. כפי שניתן לראות באופן כללי באוכלוסייה של ילדים ובני נוער, יש בהם כאלה המגלים חוסר ידע בכל הנושא של התפתחות מינית נורמטיבית, מה מותר ומה אסור, וכיו"ב. גם בקרב חלק מהפוגעים מינית ניתן לראות חסך משמעותי בהבנת המותר והאסור.

לעובדי נוער קל יותר מאשר למטפלים בפוגעים מינית לעסוק בשיח על זוגיות, התפתחות מינית, חיזור בריא, מין בטוח, אינטימיות, זהות מינית ועוד

מפגש הלמידה האחרון של תחום פגיעות מיניות בעמותת עם הוקדש לסוגיית המין הבריא בשיח הטיפולי. לכאורה ניתן היה להניח שאנשי מקצוע ותיקים ומנוסים שהעיסוק

לסיכום

בחיבור זה ניסינו לשפוך אור על השפעת המגדר בעבודה עם בני נוער בנוגע להתמודדות עם מיניות. התמקדנו בהשוואה בין מטפלים בקטינים שתקפו מינית ובין עובדי נוער. לגבי שתי אוכלוסיות אלו הסתמכנו על עובדים בעמותת עלם, שלה ניסיון רב עם מגוון אוכלוסיות על פני כל הרצף הסיכוני.

אנו תקווה כי ניסיון צנוע זה יעורר שיח בקהילת המטפלים, וידרבן חשיבה על השפעת המגדר שלנו כמטפלים. כאשר מטפל נדרש להתייחס לסוגיות הקשורות במיניות בעבודתו עם בני נוער, אל לו לשכוח את ההשפעה המגדרית, שכן היא חלק בלתי נפרד מזהותו המקצועית ומהיותו אדם.

היטב. קל יחסית להשתמש במנגנון זה כל זמן שמדובר בתקיפה, בכפייה, באלימות, "אבל כשמדובר במין נורמלי, בריא, זה מתקרב אלי ומפחיד". בעקבות השיח על מיניות נורמטיבית, ביטאו העובדים גם חשש מאימוץ תחושות קורבניות וגם חשש מאימוץ תחושות תוקפניות. תחושות אלה לדבריהם גרמו להרגשה של חשיפה, חודרנות למשהו אינטימי פרטי שלי, ומבוכה. הדבר "דורש מגע עם המיניות הלא מושלמת שלי", "אני נדרש לגעת באזורים לא נוחים אצלי - יש פה אלמנט של חשיפה". אחד הביטויים לקושי בנושא של מיניות בריאה שעבר כחוט השני בכל יום העיון היה חוסר היכולת לדייק לעצמנו את שם הנושא באופן שיהיה מקובל על הכול. "מין טבעי", "מין בריא", "מין נורמלי", "מיניות חברתית" ועוד...

מקורות

1. אתגר, ט' ודודזון-ערד, ב' (1998). המטפל / מאבחן בעברייני מין מתבגרים (סוגיות קשיים ודילמות). הוצאת רמות - אוניברסיטת תל אביב.
2. אתגר, ט' (2009). רגישות רב תרבותית - כלי הכרחי בטיפול בקטינים שתקפו מינית. עט השדה 3, הוצאת אשלים, ירושלים. עמ' 36-30.
3. בן מנחם, ר' (2017). חוכמת רחוב וביטויה בחיי היומיום - שתי נקודות מבט: בני נוער בסיכון ועובדי נוער ברחוב. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור. אוניברסיטת תל-אביב.
4. סמנה, ר' (2016). לחשוב "מחוץ לרחם" על מקומו של הגבר בעולם הטיפולי ומקומם של האספקטים הגבריים בחדר הטיפול. שיחות ל"א (1), 7-18.
5. פוגל, ר' (2013). האם למינו של המטפל יש משמעות בעת הטיפול? מתוך האתר של רחל פוגל <http://www.rachelfogel.co.il>
6. McWilliams, N. (1991). Mothering and fathering processes in the psychoanalytic art. *Psychoanal. Rev.*, 78:525-545

רוצים להתעדכן?

כנסו אלינו לאגף!

כל האירועים, הפעילויות והכנסים

www.psychology.org.il